

RADOVI
Zavoda za znanstveni rad
HAZU Varaždin

UDK: 351.86(497.526)“1918.11”
Izvorni znanstveni članak
Original Scientific Paper

ŽELJKO KARLAULA
Poslijediplomski doktorski studij povijesti
Hrvatski studiji u Zagrebu
zeljko.karaula2@bj.t-com.hr

Primljeno: 26.11.2007.
Prihvaćeno: 16.10.2008.

„30 DANA ŠTO SU POTRESLI BJELOVAR” – ODBOR NARODNOG VIJEĆA BJELOVARA TOKOM STUDENOG 1918. GODINE.

Autor će u ovom radu pokazati na temelju arhivske građe i novina, te ostale relevantne literature kako su grad Bjelovar i okolica dočekali raspad Dvojne Monarhije krajem 1918. godine, nakon kojeg se otvorio niz političkih, društvenih i socijalnih problema. Anarhija i kaotičnost u kombinaciji sa velikim zanosom i raspoloženjem najbolji su prikaz okolnosti u kojima se stvarala nova Država Slovenaca, Hrvata i Srba, kasnije Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. U takvoj turbulentnoj situaciji kada je došlo do rasula vojske u kojoj ponegdje jačaju republikanska raspoloženja, rasplamsava se razbojništvo i nasilje, Narodno vijeće Države SHS i njegovi lokalni Odbori nastojali su osigurati stabilnost i sigurnost u granicama svojih mogućnosti. Poticali su osnivanje ogranaka narodnih straža u svakom većem naselju, sve u cilju da se prijelaz u novo društveno i političko stanje izvrši što bezbolnije i sigurnije po imovinu i živote građana. Treba izdvojiti da su u političkoj praksi nove vlasti gušile sve one političke pravce koji nisu slijedile dominantni pravac tadašnje hrvatske politike i Narodnog vijeća SHS – jugoslavenstvo.

1. UVOD

Nakon što se u požaru Prvog svjetskog rata pokazala kao gubitnica Austro-Ugarska „bolesnik na Dunavu“ ušla je u posljednje razdoblje svoga postojanja, iako sile Antante u svom programu nisu imale rušenje te države. Du-

* Naslov ovog rada je parafraza poznatog djela američkog novinara John REEDA, *Ten Days that Shook the World*, Boni & Liveright, New York, 1919., u kojem autor opisuje sudbonosne događaje tokom “Oktobarske revolucije” u Rusiji 1917. godine. Izabrani naslov jasno opisuje prijelomne događaje koji su tada pogodili Hrvatsku, grad Bjelovar i njegovu okolicu. Elementi anarhije, revolucionarna klima, nemiri različitih motivacija, razdoblje bezvlašća odnosno smjene vlasti, kada dotadašnje institucije vlasti gube autoritet, a nove institucije ga još nisu uspostavile, uvelike podsjećaju na događaje u Rusiji tokom “Oktobarske revolucije” 1917. godine, koje je opisao američki novinar John Reed u svom djelu.

alističko ustrojstvo države stvoreno 1867. godine kojom je priznata nadmoć njemačkim i mađarskim političkim i gospodarskim elitama u državi, nikako nije odgovaralo drugim narodima u Austro-Ugarskoj koji su se nastavili boriti za svoja nacionalna i demokratska prava. Opterećena svakovrsnim nepremostivim nacionalnim suprotnostima nekad moćna imperija pred kraj prvog svjetskog rata počela se rušiti kao kula od karata. Slom i raspad habsburškog imperija stvorio je niz nacionalnih, društvenih i socijalnih problema, od kojih je najakutnije bio nacionalno pitanje. Na području njenog južnoslavenskog dijela potkraj 1918. godine prevladavala je u hrvatskoj građanskoj i kulturnoj javnosti te političkim elitama misao jugoslavenskog „narodnog jedinstva“. U ljeto 1918. počinju se ustrojavati regionalne organizacije, da bi na sjednicama od 5. do 8. listopada bilo utemeljeno Narodno vijeće Slovenaca, Hrvata i Srba kao središnje nadstranačko tijelo južnih Slavena u Austro-Ugarskoj. Velike svjetsko-političke promjene, odnos političkih snaga koji samostalnoj Hrvatskoj nije davao nikakve izgleda, talijanska okupacija, socijalna napetost i nemiri otvorili su put prema „jugoslavenskoj revoluciji“ koja je bila stvarnost, te se činilo da se misao „narodnog jedinstva“ sretno susreće sa stvaranjem zajedničke države, Države Slovenaca, Hrvata i Srba, kasnije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca.¹

Kratkotrajno razdoblje trajanja Države Slovenaca, Hrvata i Srba (od 29. listopada do 1. prosinca 1918. godine) obilježila su dva glavna pitanja. Prvo se očituje u željama vladajućih krugova u Zagrebu (Hrvatsko–srpska koalicija, hrvatska unitaristička inteligencija) koncentriranih u Narodnom vijeću SHS i s prevladavajućim utjecajem u tom tijelu, da se planirano „ujedinjenje“ s Kraljevinom Srbijom provede što prije, a da se pri tome uopće ne vodi o računa o stvarnim željama stanovništva, prvenstveno hrvatskog seljaštva, koji nisu vjerovali u „unitarističke ideale građanskih intelektualaca“.² S druge strane, upravo su ovi slojevi (seljaštvo) raspad Monarhije počeli, u sve većoj mjeri, doživ-

¹ O raspadu Austro-Ugarske napisana je do sada čitava jedna biblioteka knjiga, monografija i studija. Vidi u: Dragovan Šepić, Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918., Zagreb 1970., Ljubo BOBAN, Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba, *Časopis za suvremenu povijest*, 24., 3., Zagreb, 1992., 45.-60., Bogdan Krizman, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države, Školska knjiga, Zagreb, 1977., Isti, „Prevrat“ u Zagrebu i osnivanje „Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba“ u 1918., *Zbornik Historijskog instituta Slavonije, Požega*, 1968., 173.-245., Ljubomir Antić, Prvi svjetski rat i Hrvati, *Hrvatska revija*, Zagreb, broj 2., 2004., 15.-21., Zorica Stipetić, Obmane i samoobmane: jugoslavenska integralistička inteligencija u Hrvatskoj 1918.-1941., *Spomenica Ljube Bobana*, Zavod za hrvatsku povijest, 1996., 257.-269., Tomislav ZORKO, „Narodna straža“ Narodnog Vijeća SHS za grad Zagreb, *Historijski zbornik*, god LIV., Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2001., 77.-100.

² Ivo Banac, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Porijeklo, povijest, politika, Zagreb, 1988., 129.

ljavati kao početak jednog novog stanja, obilježenog, prije svega, izostankom svake organizirane vlasti, te novom razdiobom materijalnih dobara, u prvom redu zemlje, što je dovelo do općeg nesigurnog stanja u zemlji.³

2. OSNUTAK MJESNOG ODBORA NARODNOG VIJEĆA U BJELOVARU

Prve vijesti o odgovoru predsjednika SAD-a Woodrowa Wilsona na Austro-Ugarsku⁴ ponudu za primirjem i mirom stigle su u Bjelovar 21. listopada 1918. godine. Sutradan 22. listopada građani su počeli kititi svoje kuće narodnim zastavama, a „*pred veče krenula je povorka predvođena akademskom omladinom bjelovarskim ulicama pjevajući hrvatske, srpske i slovenačke narodne pjesme, kličući miru, Jugoslaviji, Wilsonu, Trumbiću, Masaryku, jedinstvu i bratstvu*“⁵ Slijedeći dan pozvala je akademska omladina građane Bjelovara da im se pridruže na velikom skupu, da zatvore radnje i trgovine, da se pridruže manifestacijama koje će se održati na Trgu Marije Terezije u 5 poslije podne, pred magistratom. Isto je učinio i gradski načelnik Laskar.

Već oko podne „*plivao je sav grad Bjelovar u moru narodnih zastava, zatvorene su sve radnje, a pred gradskom vijećnicom počeli su se okupljati građani.(...) Oko tri hiljade manifestanata napunilo je trg i pokrajne ulice, dok im se sa balkona gradske vijećnice nije obratio podnačelnik bjelovarski odvjetnik dr. Ivan Winter.*“⁶ Dr. Winter je naglasio da je „*naše „Narodno vijeće“ već danas predstavnik slobodne države*“, te pozvao manifestante da se zakunu na vjernost i bezuvjetnu poslušnost „*narodnoj vladi – našem Narodnom vijeću. Iz hiljade grla zaorilo se gromko: Zaklinjemo se.*“⁷ Istoga dana održan je sastanak jedne grupe građana koja je odlučila po-

³ Banac, isto, 129.-138.

⁴ Austro-Ugarska uputila je 4. listopada 1918. preko švedske ambasade dvije note u Washington, u kojima se predlaže zaključenje primirja na svim frontovima i pregovori o miru na temelju poznatih 14 Wilsonovih točaka. Odgovor je stigao 21. listopada u kojem predsjednik SAD-a Woodrow Wilson de facto priznaje težnje Južnih slavena za samostalnošću, jer vlada SAD-a „ne može priznati puku autonomiju ovih naroda kao osnovu za mir već je prisiljena zahtjevati da budu oni, a ne on suci o tome, kakva će akcija od strane Austro-Ugarske vlade zadovoljiti težnje i shvaćanja ovih naroda o njihovim pravima i njihovoj odluci kao članova porodice naroda“. Srđan Budisavljević, Stvaranje Države Srba, Hrvat i Slovenaca, JAZU, knjiga 2., Zagreb, 1958., 132.-133. Ferdo ŠIŠIĆ, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca 1914.-1919., Zagreb, 1920., 179., Bogdan Krizman, Austro-Ugarska diplomacija u danima raspadanja Dvojne Monarhije 1918. godine, *Historijski pregled*, 1., Beograd, 1962; 5.-24.

⁵ „Manifestacije za nezavisnu državu Slovenaca, Hrvata i Srba“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 26. X. 1918., 2.-3.

⁶ Ivan Winter (Rijeka 1868.- Bjelovar 1921.) Završio pravo u Beču i Zagrebu. Postaje član Hrvatsko-srpske koalicije te na veleizdajničkom procesu brani optužene Srbe. Godine 1911. kandidat koalicije u Sv. Ivanu Žabno. Istakao se borbom protiv mađarona. Uskoro postaje bjelovarski podnačelnik, a 1918. godine predsjednik Narodnog vijeća Bjelovar.

⁷ Isto. Vidi i: „Manifestacije u Bjelovaru“, *Nezavisnost – bjelovarsko križevački vjesnik*, (dalje *Nezavisnost*), br. 48., 26. X. 1918., 2.

slati dva delegata u Zagreb u predsjedništvo „Narodnog vijeća“ da zatraže upute oko osnivanja Odbora N. V. i u Bjelovaru.⁸

Prije samog osnutka Odbora Narodnog vijeća Bjelovar nekoliko dana ranije 27. listopada 1918. godine konstituirala se u Bjelovaru grupa jugoslaven-skih demokrata grada Bjelovara od oko 30 članova. Istog dana sa sastanka poslana je rezolucija u Zagreb u kojoj stoji da se „zahtjeva jedna i jedinstvena, jednim državnim autoritetom vezanu, absolutno suverenu, etnografski određenu ju-goslavensku državu, kao što je jedan i jedinstven naš narod triju plemena.“ Dalje se traži potpuna demokratizacija javnog života, a pitanje „*unutrašnjeg ustrojstva Jugoslavenske države ovisi jedino o jedinstvenom jugoslavenskom narodu, (...) jer smo nosili i posjedovali naše nacionalno jugoslavensko ime i prije svojih pokrajinskih, odnosno plemenskih imena (...) jugoslavensko naše ime i jugoslavenska svijest naša je vjera i nada.*“⁹ Iz Zagreba je odmah poslan brzojav u policijsku upravu Bjelovar u kojem se potvrđuje osnutak organizacije Jugoslavenskih demokrata u Bje-lovaru, te traži „*pobliže podatke o ustrojstvu ovog udruženja.*“¹⁰ Prema odgovoru Sekcije za organizaciju i propagandu Narodnog vijeća Bjelovar „*jugoslavenska demokratska organizacija neovisno je udruženje, koje dakako može podupirati rad Na-rodnog odbora Bjelovar, no nije s njim identično već je samostalna organizacija.*“¹¹

Prema kasnijem izvještaju Narodnog odbora Bjelovar u periodu od 28. li-stopada do 3. studenog poslove Narodnog vijeća u Bjelovaru vodi privremeni odbor sastavljen „*od 15 lica sa trojicom narodnih zastupnika gospodom dr. Perom Belobrkom,¹² Josipom Werkleinom¹³ i Franjom Kufrinom.*“¹⁴ Taj privremeni odbor

⁸ „Odbor „Narodnog vijeća“ u Bjelovaru“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 26. X. 1918., 3.

⁹ „Demokracija našeg javnog života“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, broj 1., 4. XI. 1918., 1.-2.

¹⁰ Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), 124., Narodno Vijeće (NV) SHS (1918.-1919. (1920.-1923.), dopisivanje sa Mjesnim odborima (Antunovac – Cvetković), Sekcija za organizaciju i agitaciju (dalje MO (A-C) (SOA), Narodno Vijeće (dalje NV). SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument br. 154., Kasnije nadopisano na brzojavu da ne trebaju podatke, već samo da se što brže osnuje Odbor Narodnog vijeća u Bjelovaru.

¹¹ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 157., Izvještaj Sekcije za organizaciju i propagandu Narodnog vijeća Bjelovar od 12. XI 1918.

¹² Pero Belobrk (1868.-1934.), odvjetnik i političar. Godine 1891. doktorirao, te postaje 1901. odvjetnik u Bjelovaru. Još na studiju je osnivač lista *Omladina*, i često surađuje i u *Srbobranu*. Godine 1904. ulazi u Srpsku samostalnu stranku te je sudionik kod stvaranja zadarske rezolucije i Hr-vatsko-srpske koalicije. U veleizdajničkom procesu brani optužene Srbe. Godine 1917. izabran za zastupnika u Hrvatski sabor. U novoj državi postaje povjerenik za pravosuđe, ali brzo se povlači iz politike te se bavi odvjetništvom.

¹³ Josip Werklein, dugogodišnji vlasnik ljekarne u Bjelovaru. Umire 1922. godine.

¹⁴ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument br. 155., Odbor Na-rodnog Vijeća u Bjelovaru Narodnom Vijeću u Zagreb 5. XI. 1918.

je objavio proglas kojom je reagirao na konačni raskid svih državopravnih veza između Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i Austro-Ugarske od 29. listopada 1918. godine što ga je objavio Hrvatski sabor. U proglasu se ističe da je protekli rat prisilio hrvatski narod „da opet izloži grudi, da prolijemo svoju krv i opet za tuđina, za tuđu slavu i tuđe interese. Pošli smo jer smo morali poći (...) Ali svaka sila za vremena, a nevolja redom ide.(...) sada je pred nama novo doba „ujedinjenje cijelog našeg naroda Slovenaca, Hrvata i Srba na čitavom njegovom etnografskom području“(…) Sada još samo trebamo da se okupimo u jake i neprobojne redove oko „Narodnog vijeća“, da se spremimo za svaki pokušaj koji bi ugrozio naše ujedinjenje i zajedničku budućnost.“¹⁵

Dr. Ivan Winter i dr. Luka Šoški¹⁶ sazvali su za 3. studenog 1918. godine veliku narodnu skupštinu za oko 400 ljudi na kojoj je izabran Odbor Narodnog vijeća za grad i kotar Bjelovar, te županiju Bjelovarsko-križevačku.¹⁷ Za ovjerovitelje skupštinskog zapisnika izabrani su g. Košak i potpukovnik Koclen. Prvi govor je održao prota Petar Bosanac u emotivnom raspoloženju. Govorio je o zadacima koji predstoje pred jedinstvenim narodom Slovenaca, Hrvata i Srba u izgradnji svoje jedinstvene i slobodne države. Prema njegovim riječima vrijeme je da prestanu „svi stari sporovi i sitne zadjevice, jer se svi moramo ozbiljno uhvatiti rada da naša država opstane.“¹⁸ U svom govoru koji je održao Andrija Ribar u ime Starčevićeve stranke prava, iznosi se da „smo svi jedna stranka, jedan narod, no to neznaci da se Srbin ne smije zvati Srbinom, Hrvat Hrvatom ili Slovenac Slovincem. U našoj slobodnoj Jugoslaviji nema ni sluga ni gospodara, svi smo jednaki (...), a još kada se spoji srpsko junaštvo, hrvatski zanos i slovenačko organizatorstvo biti će to država rijetkih osobina u kojoj će biti osigurana naša narodna budućnost“.¹⁹

¹⁵ „Proglas bjelovarskog odbora“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 2. XI. 1918., 1.

¹⁶ Luka Šoški, rođen 1878 u Mlinskoj. Škole završio u Bjelovaru i Zagrebu. Radi u uredu dr. Pere Belobrka. Član Hrvatsko-srpske koalicije, a poslije stvaranja nove države pristupa Demokratskoj stranci, pa zatim Samostalnoj demokratskoj stranci. Godine 1920 postaje župan Bjelovarsko-križevačke županije. Poslije šestosiječanjske diktature ne bavi se politikom, dok se poslije pada diktature angažira na izbornoj listi Jugoslavenske radikalne zajednice (JRZ).

¹⁷ Bjelovarsko-križevačka županija graničila je sa županijom Somogy u Virovitičkom, Požeškom, Varaždinskom i Zagrebačkom županijom u Hrvatsko-slavonskom kraljevstvu. Njezinu sjevernu granicu činila je rijeka Drava, a oko 1910. površina joj je obuhvaćala 5.048 km². Županije je bila podijeljena na ove kotareve: Bjelovar, Čazmu, Garešnicu, Grubišno Polje, Koprivnicu, Kutinu, Križevce. Prema popisu iz 1910. županija je imala 332.592 stanovnika, a po jeziku županija je bila podijeljena ovako: hrvatsko/srpski jezik: 298.220, mađarski jezik: 14.224 njemački jezik: 4.235., Mirela SLUKAN-ALTIĆ, *Povijesni atlas gradova- Bjelovar*, Hrvatski državni arhiv, Zagreb, 2003.

¹⁸ „Odbor Narodnog vijeća u Bjelovaru“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, broj 1., 4. XI. 1918., 2.-3.

¹⁹ Isto.

U isto vrijeme Andrija Ribar kao ravnatelj Kraljevske realne gimnazije u Bjelovaru uveo je i zakletvu vjernosti sadašnjoj vladi kod svog profesorskog zbora, a isto su napravili i učitelji i učiteljice gradskih i pučkih škola na ruke velikog župana dr. Gavre Gojkovića u županovoj uredovnici.²⁰

Uskoro su izabrani predsjednik i članovi Odbora Narodnog vijeća Bjelovar. Za predsjednika je izabran odvjetnik dr. Ivan Winter, za prvog potpredsjednika dr. Šandor Vaić, sudbeni vječnik, za drugog potpredsjednika Andrija Ribar, ravnatelj bjelovarske gimnazije²¹, za prvog tajnika Stevo Stojanović, upravitelj gradske aprovizacije, za drugog Dragan Novak, sudbeni pristav, te zamjenici Fran Kolar, financijski tajnik i dr. Lazo Kovačević, odvjetnički perovođa. Inače, Odbor se podijelio u pet odsjeka i to: 1. Presjedništvo. 2. Financijski odsjek. 3. Zaštitarski odsjek (redarstvo, Narodna straža). 4. Odsjek za propagandu. 5. Upravni odsjek. O svom radu pojedini odsjeci izvještavaju u skupnim sjednicama Odbora koji se održava svaki dan u 5 sati poslije podne. Narodnom vijeću u Zagrebu (SOA), javljeno je da se uz popis svih članova Odbora N. V. Bjelovar, prilaže i popis (imenik) svih članova Narodne straže Bjelovar kojima je izdano ukupno 87 pušaka. Zbog nastale zime mnogi članovi Narodne straže nisu u stanju redovito raditi svoj posao, te se traži pomoć od zapovjedništva 16. pješadijskog puka Narodne vojske SHS da pošalje redarstvu i Narodnoj straži odgovarajuću pomoć.²² Članovi Odbora Narodnog vijeća nose na lijevoj nadlaktici „bijeje pasice sa početnim slovima ONV – Odbor

²⁰ „Zaprisegnuće“, *Nezavisnost*, 16. XI. 1918., 3.

²¹ Andrija Ribar (1879. Vukomanić kraj Karlovca - ? Beograd), dugogodišnji ravnatelj bjelovarske gimnazije. Filozofski fakultet u Zagrebu završio 1902. godine. Prvi put 1905. godine imenovan namjesnim učiteljem u Bjelovaru, sve dok 1917. nije izabran za ravnatelja Kraljevske realne gimnazije u Bjelovaru. Taj položaj držao je sve do 1939. godine kada je umirovljen. U svom političkom djelovanju bio je izraziti pristaša integralnog jugoslavenstva, što je čvrsto provodio u školskoj praksi. Josip Vusić, *Bjelovarska gimnazija od 1876. do 1978. godine*, Bjelovarski zbornik, 7., Matica Hrvatska ogranak Bjelovar, 2006., 114.-120.

²² Isto. HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument br. 155., Izvještaj od 5. studenog 1918. Tu su navedeni svi ostali članovi Odbora Narodnog vijeća Bjelovar. To su: Petar Bosanac, paroh u Bjelovaru, Josip Meixner, upravitelj I. hrvatske štedionice, dr. Milan Omčikus, veleposjednik i odvjetnik, Ignaj Puretić, Ljubo Bakić, mesar, Juraj Horvat, dr. Vladislav Jakovac, gradski senator, Branko Petrović, ravnatelj Bjelovarske štedionice, Marko Šarčević, upravitelj srpskog kreditnog zavoda (zbog sudjelovanja u bosankom ustanku 1878. često progonjen od vlasti), dr. Božo Beck, sudbeni pristav, Vladimir Stopić, pravnik, Dragutin Laksar, gradonačelnik Bjelovara, Stjepan Šmidt, seljak, Pajo Antolić, učitelj, te od socijalno-demokratske organizacije Franjo Piškorić i Stevo Ivić, postolar. Osim njih članovi su i narodni zastupnici dr. Pero Belobrk, Franjo pl. Kufrin, Josip Verklein. Vidi i dokument br. 160., od 20. XI. 1918., kojim N. V. Bjelovar javlja N. V. SHS, Sekciji za organizaciju i agitaciju u Zagrebu poimenično sve vršitelje dužnosti u N. V. Bjelovar.

Narodnoga vijeća (...), dok se na balkonu gradske vijećnice, u kojoj uređuje Odbor, vije jugoslavenska zastava „crveno-modro-bijelo-crvena kakva je postojala još prije 120 godina u Dubrovniku, kao zastava tadašnje Ilirije.“²³

Odbor N. V. Bjelovar odmah je počeo svoju aktivnost. Jedno od prvih mjera bila je osnivanje pododбора Narodnog Vijeća u okolici. Sazivaju se narodne skupštine na kojima učestvuju po dva delegata iz Narodnog Vijeća Bjelovara. Tako su brzo organizirane skupštine u Ivanovčanima, Hrgovljanima, Velikim Sredicama, Starim Pavljanima i Plavnicama, a zakazane su skupštine u Gudovcu, Severinu, Narti i Velikom Trojstvu.²⁴ U izvještaju N. V. Bjelovar upućenom Narodnom Vijeću SHS u Zagreb stoji da su pojedini pododbori N. V. Bjelovar sami izabrali svog predsjednika i tajnika, te da sami odgovaraju za poslove koji spadaju u njihov djelokrug. Odbor Narodnog vijeća u Bjelovaru održava vezu sa svim pododborima u županiji, šalje im potrebne upute, informacije, tiskanice, proglose itd.²⁵

Krajem godine 1918. na površinu su izbili socijalni i ekonomski zahtjevi koje je trebalo hitno rješavati. Najbolji primjer toga je zapisnik sa sjednice Odbora Narodnog vijeća u Velikom Trojstvu pod predsjedavanjem Josipa Čižmekovića održanog 30. studenog 1918. u zgradi Općinskog poglavarstva. U zapisniku od 12. točaka samo jedna se odnosi na politička zbivanja koja otkriva republikansko opredjeljenje naroda toga kraja.

- 1.) Pretresa se prijedlog da se zamoli Narodno vijeće neka bi se škole skinule s tereta obćina: Odbor jednoglasno zaključuje da zemlja preuzme u svoje ruke gradnju škola i uzdržavanje učiteljskog osoblja.
- 2.) Pitanje o zemljišnim zajednicama: neka se zamoli Narodno vijeće da izda nalog oblastima da imaju ići strogo na ruku ovlaštenicima svih zemljišnih zajednica u smislu diobe.
- 3.) Pitanje o šumskom pravu: da se sve do tada zastarjele šumske štete ukinu, jer su mnoge skrivili lugari svojim osvetoljubivim postupkom, da se svakoj seljačkoj kući dade drvo prema potrebi, da se povisi deputat na 4 četvorna hvata, na svaku peć u općinskom uredu 2 hvata (...) a ako svaka seljačka kuća dobije dovoljno drva neka se umanju broj lugara primjereno i broj činovnika, da se u otvorenim šumama dade paševina ili listinac

²³ „Jugoslavenska zastava“, *Nezavisnost*, 9. XI. 1918., 3.

²⁴ „Skupštine“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 3.

²⁵ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument br. 155., Odbor Narodnog Vijeća u Bjelovaru Narodnom Vijeću u Zagreb 5. XI. 1918.

- besplatno, a u to ime da bude u svakoj občini odbor od tri lica koji će sa ljudima od imovnih občina ustanoviti da li je šuma za pašu ili ne.
- 4.) *Odbor zaključuje da se zamoli povjerenik za željeznicu neka premjesti kolodvor iz Mišulinovca ovamo u Trojstvo, jer je željezničko stajalište u Trojstvu posjećivano, a onaj u Mišulinovcu nikako.*
  - 5.) *Pitanje soli i svjetla: narod oskudjeva na soli zato Odbor moli Narodno vijeće da pomogne narodu doći do soli, a takođe i do petroleja.*
  - 6.) *Pitanje o koži za obuću: da se osnuje centrala za kožu u Zagrebu pa da se i seljački stališ opskrbi kožom a ne samo razni činovnički stališ.*
  - 7.) *Pitanja pečenja rakije i sadnje duhana: narod je ogorčen naredbom o pečenju rakije po paušalu. Odbor jednoglasno moli povjerenike za financije da se uvede besplatno pečenje rakije za seoske gospodare koji ionako plaćaju dosta poreza od voća i vinograda, a isto tako traže i za sadnju duhana.*
  - 8.) *Pitanje o meljavi: da se ukinu cedulje na meljavu jer su na teret seljaštvu.*
  - 9.) *Pitanje o potporama: pošto gradovi isplaćuju ratne potpore kao grad Bjelovar i grad Zagreb to se moli da i obćinama se doznači potrebiti novac za isplatu potpora.*
  - 10.) *O čišćenju dimnjaka: neka se ukine prisilno čišćenje dimnjaka po dimnjačarima. Svaki neka si sam čisti dimnjak.*
  - 11.) *Obćinska uprava: budući da je narod nezadovoljan sa Obćinskom upravom, neka se izabere odbor petorice koji će zamoliti velikog župana da raspiše izbore za obnovu Općinskog zastupstva.*
  - 12.) *Odbornik Martin Begović iznosi želju pućanstva da se nova država uredi kao republika: jednodušno se prihvaća već poznata želja da se jugoslavenska država uredi po Amerikanskom uzoru (podvukao autor).²⁶*

²⁶ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 181.-182. Zapisnik sjednice Narodnog vijeća od dana 30 XI. 1918. godine u Velikom Trojstvu kraj Bjelovara. Sličnu rezoluciju donijeli su i stanovnici naselja Tomašice (kod Garešnice) koji su takođe u svojim zahtjevima koji su pretežno ekonomske naravi, u zadnjoj točki tražili da je „opće narodno mišljenje da se buduća naša država mora urediti u republiku, po uzoru amerikanskom.“ Josip VIDMAR, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 1958., svezak 1., 140. Stjepan Radić je u svojim govoru na sjednici Narodnog vijeća 24. studenog 1918. godine upozoravao na problem legitimiteta hrvatske elite koja nije izabrana na temelju općeg i jednakog prava glasa, te da ona nema prava donijeti dalekosežne odluke. Radić je tvrdio da Središnji odbor Narodnog vijeća SHS odbija da ispita volju hrvatskog naroda, koji je po njemu za republiku, a ne monarhiju Karadorđevića. Također je primjetio da je osnovni cilj Srba iz Hrvatske, Ugarske i Bosne i Hercegovine forsiranje brzog ujedinjenja da se stvori „velika srpska država i jako i slavno carstvo“, te ih je u svom govoru nazivao „dušanovcima“. Vidi u: Stjepan RADIĆ, *Seljačka svijest i narodna volja. Put ka seljačkoj republici*, Zagreb, 1923., Ivan MUŽIĆ, *Stjepan Radić u Kraljevini SHS*, Zagreb, 1988., 279-281.

Uskoro je počela i smjena „starih“ i nepouzdatih kadrova na području Bjelovara. Tako je odlukom Narodnog Vijeća iz Zagreba brzo imenovan novi veliki župan Bjelovarsko-križevačke županije dr. Gavro Gojković, koji je smjenio dosadašnjeg velikog župana Ladislava plem. Labaša. Dr. Gojković je već 7. studenog došao u Bjelovar i preuzeo izvršnu vlast.²⁷

3. NEMIRI NA PODRUČJU GRADA BJELOVARA I BJELOVARSKO-KRIŽEVAČKE ŽUPANIJE TOKOM STUDENOG 1918. GODINE

I prije sloma Dvojne Monarhije u Prvom svjetskom ratu u Hrvatskoj su postojali uzroci koji su stvarali latentno nezadovoljstvo među seljačkim masama (nasilje činovnika, poresko opterećenje, ratni zajam, rekvizicije, siromaštvo i glad kao posljedica rata). Sve se to manifestiralo u pojavama (sporedični nemiri na selu, socijalni buntovi, „zeleni kader“), no, međutim svojom punom snagom su uzroci nemira izbili tokom studenog 1918. godine, u mjesecu „prijeloma“.²⁸ Postoji nekoliko važnih uzroka seljačkih nemira u sjevernoj Hrvatskoj među kojih je jedno od važnih bilo narodno (seljačko) vjerovanje da propast Austro-Ugarske znači zapravo potpunu slobodu, svijet slobodan od činovnika, zemljoposjednika, lihvarskih trgovaca i zelenaša, a istovremeno da dolazi do nove diobe dobara i zemlje. Hrvatsko seljaštvo je odavno gajilo mržnju prema činovnicima koje je zapadala nezahvalna dužnost prikupljanja poreza, novačenja i uvođenja prisilnog rada. Tako u ta vremena ima mnogo primjera osobnih osveta. Najbolji primjer je slučaj Stjepana Hrastovca, načelnika u mjestu Dubravi kraj Bjelovara, „taj je gospodin, preobučeni seljak, vrlo naprasit, podmukao, osoran i osvetljiv (...) brzo se svima zamjerio, te kao poslovođa občinske aprovizacije postupao pristrano i nepravedno, kao je sam htio. Razumljivo je, da je sve jedva čekalo zgodan čas, da ga se riješi.“²⁹

Drugi uzroci koji su također pogodovali socijalnom buntu seljačkih masa u sjevernoj Hrvatskoj su socijalni zahtjevi hrvatskog sela pod utjecajem ideologije Stjepana Radića i njegove Hrvatske pučke seljačke stranke (HPSS) koja je već prije izbivanja rata uspostavila široku mrežu utjecaja na selu. Radić je i u Hrvatskom saboru jasno govorio da „rat više ne likvidiraju kraljevi i vojnici,

²⁷ „Novi veliki župani“, Tjednik bjelovarsko-križevački, 9. XI. 1918., 3.

²⁸ Branka, BOBAN, Sabor Kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije o problemima prehrane tijekom 1. svjetskog rata, Zbornik Mire Kolar-Dimitrijević, FF press, Zagreb, 2003., 315.-328.

²⁹ Ivo BANAC, „I Karlo je o,šo u komite.“ Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918. godine, Časopis za suvremenu povijest, Zagreb, 1992., 24., 3., 31.

(...) nego ga likvidiraju seljaci, radnici, svećenici, i američki predsjednik Wilson.“. Ne treba se zanemariti ni utjecaji Oktobarske revolucije na hrvatsko selu koja je pod parolom „mir, kruh i vlast narodu, tvornice radnicima i zemlja – seljacima“, također bila pokretač socijalnih nemira i privlačna krilatica za seljačke mase.³⁰ I po Radićevim riječima izrečenim u saboru „to je socijalna revolucija koja još traje, koji će biti njeni rezultati, njene posljedice, to još ne znamo (...)“.³¹ Nadalje, to su u određenoj mjeri i politički motivirani nemiri koji su, pak, rezultat nove situacija nakon „ujedinjenja“, kada se postavilo pitanje unutrašnjeg uređenja nove države što je urodilo sukobom unitarističke odnosno centralističke i federalističke koncepcije te pojavom republikanizma.³²

I prije sloma monarhije je na bjelovarskom području vladalo nesigurno stanje, „zeleni kadar“ je bio raširen svuda. U jednom dopisu iz Đurđevca od 8. lipnja 1918. koji je upućen u Bjelovar velikom županu (Labaš) u kojem stoji da je jedan zelenokaderaš izjavio „Ima nas do pet stotina bjegunaca vojnih od Bjelovara do Gjurgjevca po šumama raštrkanih, te nam je glavna svrha da dodjemo sa seljacima pogotovo u Podravini u doticaj, da ih pobunimo i tako s njima izvedemo ustanak prevrat, jer je taj rat svima dozlogrdio, mi vojnici gladujemo, a kod kuća naših, sve nam se oduzimalje i rekvirira.“ Dalje stoji zaključak pisca dopisa da je to istina „da po vinogradima, u šumama, na konacima, prema Dravi te po šumama naspram bjelovarskom kotaru – vidjevaju ljudi, koji na obradbu polja idu, dapače u skupinama po 5 do 10 vojnika bjegunca potpuno bojno opremljenih i oboružanih, a to su većinom domaći ljudi iz ovoga i bjelovarskog kraja, koji su iz bojnih satnija pobjegli i sada se kao bjegunci po šumama i bregovima zadržavaju.“³³ Narod su u to vrijeme posebno pogađala rekvizicije, oduzimanje stoke i uroda, pa je tako u selu Virju u Podravini 11. lipnja spremao ustanak sa zelenim kadrom, koji bi ručnim bombama napali oružničku postaju i neke barake.³⁴

Prema izvještaju iz Daruvara, od natporučnika Kultschara od 13. studenog vojnici su uskraćivali prisegu i trgali zvijezde sa epoleta. U spisu stoji da se javljaju opasna trvenja među srpskim i hrvatskim stanovništvom. Razlozi

³⁰ Ferdo, ČULINOVIĆ, Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima, Izdavačko poduzeće „27. srpanj“, Zagreb, 1957.

³¹ Stenografski zapisnici Sabora Kraljevine Slavonije, Dalmacije i Hrvatske, VI, Zagreb, 1098.

³² Branka, BOBAN, Stjepan Radić u Saboru Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije, *Radovi Zavoda za povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu*, 29., Zagreb, 186.-207.

³³ Josip VIDMAR, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., Arhivski vjesnik, Zagreb, 1958., svezak 1., 61.

³⁴ Bogumil HRABAK, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama 1917.-1919., *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 16., Slavonski Brod, 1979., 65.

paleža u kotaru Daruvar su općenita mržnja na Židove zbog nabijanja cijena, protiv oblasti zbog rekvizicija te nepravednog dijeljenja potpora. Traži se pojačanje oružništva, te neka se bivši zarobljenici i srbijanci šalju samo pod vodstvom srbijanskih časnika, jer se hrvatskim časnicima otkazuje poslušnost.³⁵ *Tjednik bjelovarsko-križevački* je javljao da u Bjelovar uskoro stižu srbijanski časnici da preuzmu zapovjedništvo nad zarobljenim pripadnicima srpske vojske koji se već nalaze u Bjelovaru, a treba da čine jednu malu postrojbu.³⁶ Prema *Nezavisnosti* ta postrojba bivših srpskih zarobljenika (44 čovjeka pod vodstvom natporučnika Pajakovića) sad oboružana i organizirana imala je velike zasluge za uspostavljenje reda i mira u gradu zajedno sa postrojbama Narodne straže i Sokolima, te se demantiraju glasine koje govore o općoj nesigurnosti u Bjelovaru „kako se pljačka, robi i pali što više i da grad Bjelovar gori“, kao dezinformacije i lažne vijesti, onih koji šire panično raspoloženje.³⁷

Nakon proglašenja nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca počela su još više jačati republikanska uvjerenja. Tako tajnik Odbora Narodnog vijeća Stevo Stojanović javlja 3. prosinca 1918. u Zagreb da je danas „kada je posebnim izdanjem bjelovarskog tjednika bilo proglašeno združenje Srbije sa Državom SHS, počeli su se vojnici buniti protiv kralja i počeli su klicati republici. Zbog toga je iz „ovdašnjeg garnizona 16. pješadijske pukovnije pobjeglo 120. oboružanih momaka. Vojnika ima oko 600-700.“³⁸ Sutradan 4. prosinca vojnici 16. pješadijskog puka na ulicama opet uzvikuju parole za republiku, a protiv kralja i monarhije koja je po njima nametnuta.³⁹

Odbor se u početku suočavao sa nestašicom financijskih sredstava, posebno za ustrojavanje novih odreda Narodne straže, koja je bila potrebna u svakom većem mjestu. Trebalo je nabaviti oružje, opremu, uniforme, logistiku i sva prateća sredstava takvih vojnih postrojbi, te osigurati dnevni doplatka za svakog pripadnika postrojbi. Stoga je Odbor N. V Bjelovar često pozivao građane grada da daju novac za „Narodni porez“ jer „dokažimo da nam ne treba tuđe pomoći kod stvaranja naše države. Ugledajmo se u braću Čehe. Radimo, donosimo žrtve u novcu, kad ne trebamo više u krvi. Grobari slobode, hajduci i razbojničke bande, kojima je svrha pokapanje slobode, a geslo anarhija – razbjezat će se kada vide

³⁵ Bogdan KRIZMAN, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918. , *Historijski zbornik*, 1957., 1.-4., 127.

³⁶ „Srpski časnici u Bjelovaru“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 16. XI. 1918., 3.

³⁷ „Javna sigurnost u našem gradu“, *Nezavisnost*, 23. XI. 1918., 3.

³⁸ Bogdan KRIZMAN, n. dj., 128.

³⁹ Stanislava KOPRIVICA-OŠTRIC, Tito u Bjelovaru, Zagreb, 1978., 18.-19.

svijest naroda koji uzdržava narodnu vojsku. (...) Ne dopustite da vam razne bande hoće pod vratima kundacima kucati.“⁴⁰ U isto vrijeme se donose vijesti da srpska vojska „ide braći u pomoć“ te da ona jedina osigurava mir i sigurnost u Hrvatskoj, Slavoniji i Bosni, te da su srpske trupe već sada u Zemunu, Vukovaru, Vinkovcima, Sarajevu, a očekuju se i u Osijeku.⁴¹

Socijalni nemiri u bjelovarskom kraju, izazvani teškim gospodarskim i društvenim prilikama, započeli su u posljednjoj godini rata, te se nastavili i prvih mjeseci nove države Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca.⁴² Stjeran u opću bijedu izazvanu ratnim okolnostima seljaci su pohrlili da uzmu ono što je po njima ime nepravdom vlasti onemogućeno da imaju. Došlo je do provala u dvorove vlastelina, dućane trgovaca i obrtnika, podrume bilježnika i svakovrsnih pljački i razbojstva u fenomenu masovnih „seljačkih pljački“ u nekim naseljima i gradovima u bjelovarskoj okolici. Uzroke takvog stanja pokušao je analizirati dr. Luka Šoški u svom članku „Uzroci sadanjih nereda u Hrvatskoj“ koji je izašao u *Tjedniku bjelovarsko-križevačkom*. Već se u prvom članku konstatira da su se „neredi raširili po bjelovarskom kraju munjevitom brzinom, prihvaćajući se od svjetine kao kakva priljepčiva bolest. I gdje su se pojavili, za kratko vrijeme zahvatili su svjetinu tako da ih je samo sila mogla ugušiti.“⁴³

Prema njemu glavni uzorci takvom stanju u Hrvatskoj su primarno ekonomske prirode i to su visoke cijene industrijskih proizvoda, maksimiranje cijena seoskim proizvodima i rekvizicija hrane sa polja seljaka. Cijene petroleju, šećeru, soli, papru, tekstilu, obući itd. povisile su se od 100 do 1.000 puta, pri čemu se napada trgovački ceh. Prije rata je seljak mogao dobiti za sto kilograma pšenice „pet pari opanaka ili 50 pari čarapa ili 5 šešira, a sada za jedan par čarapa daje sto, a za par opanka 300 kilograma žita. Za prehranu je mogao zadržati samo 180 kg. Žita po osobi domaćinstva, a ostalo je bio dužan dati državi“. Prema Šoškom „možda su neke vodili drugi razlozi, lakomost za tuđim, možda osveta nekom pojedincu. To su bili redovno oni iz „zelenog kadra“. Ali svjetina se pridružila njima bez sumnje poglavito iz navedenih razloga.“⁴⁴

⁴⁰ „Narodni porez“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 1.

⁴¹ „Pregled događaja“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 3.

⁴² Pred kraj 1917. godine Austro-Ugarska je raspisala šesti po redu ratni zajam u zemlji. Ukupno je skupljeno u Austriji oko 5 milijardi kruna, dok je u Ugarskoj plus Hrvatska i Slavonija skupljeno 2 i pol milijarde kruna. Time se ukupni dug države prema svojim građanima popeo na 34 milijarde kruna.

⁴³ „Uzroci sadanjih nereda u Hrvatskoj“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 23. XI. 1918., 2.

⁴⁴ Isto, 3.

Zanimljivo da je vrlo brzo stigao komentar iz *Udruženja obrtnika i trgovaca* u Bjelovaru. U svom komentaru predstavnik *Udruženja* Gjuro Omčikus piše da sve to nije baš točno, jer iz „čega postoji to današnje trgovačko „bogatstvo“. Iz novca i robe. Koliko vrijedi danas novac, to zna svaki laik (...) Bogatstvo u novcu je vrlo problematične naravi. Drugi dio imovine sačinjava roba (...) jer vrijedilo je pravilo ako je novac jeftin, skupa je roba.“ Ali i ovo staro pravilo pada sada u ovom prijelaznom razdoblju, „jer roba koju je imao trgovac u svom skladištu, koju je uz veliku opasnost dobio, i za puno novca kupio, leži na skladištu „u ovom prijelaznom razdoblju“ neprodana.“ A što se može očekivati kada dođe do sniženja cijena i otvaranja granica. U ovom vremenu „ treba raditi na ideji ujedinjenja, a ne sijati razdor, a ako mu to nije moguće neka se mani mutnog lova i poprими metode.“⁴⁵

Zbog takvog stanja prijeki sudovi su brzo i efikasno kažnjavali svako ubojstvo, paljenje i razbojstvo, o čemu je često javljao *Tjednik bjelovarsko-križevački*. Tako je u Đurđevcu nakon razbojstva odmah osuđen na smrt Gj. Čizmešija, no Narodno vijeće u Zagrebu smanjilo je kaznu na 20 godina teške robije. Iz Garešnice javljaju da je uhvaćen i osuđen razbojnik „kaderaš“ Franjo Gobac te ja kazna izvršena. Istovremeno se javlja iz Popovače da su uhićena trojca pljačkaša te su već osuđeni i smaknuti.⁴⁶ Prijeki sud u Velikom Grđevcu hitno je osudio sedmoricu cigana zbog zlodjela i pljačke, tako da je vođa skupine Gjuro Jovanović strijeljan, a ostali osuđeni na tešku tamnicu.⁴⁷ U Koprivnici je brzo osuđen i strijeljan Petar Šestak iz Novigrada Podravnog zato što je izvršio razbojstvo nad dvije osobe te oteo prvom prolazniku 5000 K u novcu, a drugom rubeninu u istoj vrijednosti.⁴⁸ Vlasti su brzo reagirale pa je tako i u Bjelovar stiglo vojno sudbeno povjerenstvo koje je od 16. studenog bilo nadležno za cijelu Bjelovarsko-križevačku županiju, a sjedište se nalazilo u „zgradi postojnog zapovjedništva.“⁴⁹ Narodno vijeće Bjelovar je preko *Nezavisnosti* upućivalo poruke javnosti da razni „zločinački elementi stavljaju goruću baklju pod naš krov, no na vojsci je da uzdrži red, da osigura ono što ni tuđin nije mogao uzeti (...) neki ne shvaćaju ovo vrijeme, već misle da im je glavna svrha otimačina“ no dužnost je svakog građanina da spriječi takve elemente.⁵⁰

⁴⁵ „Uzroci sadanjih nereda u Hrvatskoj“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 14. XII. 1918., 2.

⁴⁶ „Prijeki sud“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 2.

⁴⁷ „Prijeki sud u Velikom Grđevcu“, *Nezavisnost*, 30. XI. 1918., 2.

⁴⁸ „Izvršena osuda prijekog suda“, *Nezavisnost*, 23. XI. 1918., 2.

⁴⁹ „Vojni prijeki sud u Bjelovaru“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 16. XI. 1918., 3.

⁵⁰ „Narodna vojska“, *Nezavisnost*, 9. XI. 1918., 1.

Prema izvještaju redarstvenog odsjeka Gradskog poglavarstva Bjelovar upućenom velikom županu dr. Gojkoviću proces ustrojstva Narodne straže u gradu Bjelovaru tekao je po svim pravilima bez ikakvih pomutnji. Tako se izvještava da je 29. listopada 1918. godine kada se vojska bivše Austro-Ugarske razišla u Bjelovaru je ostalo oko 40 momaka koji su prisegnuli na vjernost Narodnom vijeću, te su oni vršili sigurnosnu provjeru i mir na području grada od 29. na 30. listopada. Sutradan su javnim pozivom i posebnim oglasom pozivani građani na vršenje dužnosti Narodne straže grada Bjelovara. Odaziv ljudi bio je velik te je potpuno omogućena provedba reda i zakona na području grada Bjelovara. Tijekom 31. listopada poimenično su zvani ljudi za koje se znalo da imaju vojničkog iskustva. Istovremeno je 1. studenog brzo formiran sigurnosni odsjek Odbora Narodnog Vijeća Bjelovar pod predsjedništvom dr. Milana Omčikusa. Zapovjednikom građanske straže imenovan je Janko Janković, predsjednik Hrvatskog sokola, koji je ubrzo osnovao i konjicu Narodne straže koja se sastojala od 6 konjanika pod zapovjedništvom g. Laskara.

Čitava Narodna straža, konjica i gradsko redarstvo su po odluci Narodnog odbora Bjelovar stavljeni pod zapovjedništvo gradskog kapetana dr. Dragutina Furlana. Narodna straža je brojala 250 članova koji su bili razdjeljeni u tri voda. U početku je osim uobičajenih ophodnji Narodna straža imala zadatak da čuva sve važnije objekte u Bjelovaru, pa je tako Filipovićevu vojarnu čuvalo 50 ljudi, kolodvor 6, Sudbeni stol 7, vojarnu sa zarobljenicima 5., skladište drva 4 itd. Kasnije se prišlo osnivanju Narodnih straža u okolici Bjelovara. U Novim Plavnicama sa 10 pušaka, u Štefanju sa 10 pušaka, u Starim i Novim Pavljanima sa 5 pušaka, u Predavcu i Ždralovima sa 2 puške. Sve ove vanjske postrojbe stoje u vezi sa Bjelovarom uz pomoć konjice koja jaše svaki dan po informacije. Konjica se upotrebljava i kao brza pomoć kod brzih istraga i privođenja u tim naseljima. Nakon uspostavljanja red i sigurnosti broj pripadnika Narodnih straža će se smanjivati.⁵¹

Posebno važnu ulogu imala je organizacija *Hrvatskog sokola* u Bjelovaru koja je po naredbi zapovjednika građanske straže Janka Jankovića da obučavala pripadnike Narodnih straža za obavljanje stražarske službe i baratanje oružjem ako članovi straža nisu vojnici. Istodobno je *Hrvatski sokol* u svojim proglasima tražio da se ljudi jave u njihove redove u „što većem broju jer će se održati glavna skupština Hrvatskog sokola, gdje će se donijeti program njegovog rada

---

⁵¹ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument broj 167-168., Izvještaj redarstvenog odsjeka gradskog poglavarstva u Bjelovaru od 21. XI. 1918. godine upućen velikom županu dr. Gavri Gojkoviću.

*i nove smjernice razvitka.*⁵² Pripadnici *Hrvatskog sokola* su uz Narodnu stražu na konjima vršili sigurnosnu službu u Mlinovcu, Ivanovčanima i na periferiji grada što djeluje „*umirujuće na tamošnje stanovništvo.*“⁵³ Strah od nereda javio se i u Bjelovaru te je zbog toga preventivo otkazan mjesečni sajam koji se trebao održati 4. studenog u gradu jer su po naredbi povjerenika Narodnog vijeća svi sajmovi na području Hrvatske i Slavonije obustavljeni te su stoga „*na ulazima u grad Bjelovar ljudi zajedno sa stokom i konjima vraćeni nazad.*“⁵⁴

Uskoro su u Odbor N. V. Bjelovar i velikom županu Gojkoviću počeli stizati izvještaji o ustrojstvu Narodnih straža u ostalim mjestima na području Bjelovarsko-križevačke županije. Tako kotarska oblast iz Đurđevca javlja o uspostavi odreda Narodnih straža u Đurđevcu od 30 ljudi, a po potrebi još će pristupiti 100. U izvještaju se donosi i broj svih odreda za općinu Virje, općinu Pitomaču, Sesvete, Molve, Ferdinandovac itd.⁵⁵ U izvještaju koji se šalje u općinu Kalinovac zahtjeva se da lokalni pododbor mora jamčiti za pouzdanost domaćih ljudi u Narodnim stražama, dok se za zapovjednike u „prvom redu moraju uzimati domaći časnici.“⁵⁶ Kotarska oblast u Koprivnici javlja velikom županu da je na području koprivničke oblasti sve u redu, ustrojene su Narodne straže od ljudi „*vještih baratanju oružjem*“. Jedini problem se javlja kod plaćanja pripadnika straži, tako da su narodne straže u selima Peternacu i Drnju prestale da obavljaju svoju dužnost zbog nepodmirenih obveza, što se hitno mora riješiti jer su oba naselja blizu granice Mađarske. Javlja se o alarmantnom stanju u naselju Gola u kojoj je došlo do pljački golskih trgovaca, te da je jedan odred 16. pješadijske pukovnije, 25 vojnika sa časnikom na čelu, došao u Golu „*hapsiti i odpremati zlikovce i hajduke (...) među kojima je pomiješan i ogroman broj najboljih i najjačih golskih seljana.*“ Sretno se javlja da je konačno uhvaćen i dopraćen „*zloglasni lopov i razbojnik Rajčević iz naselja Plavšince.*“⁵⁷

Tri dana kasnije iz Koprivnice stiže nova obavijest da je „*vojni zapovjednik Zlatoje Krotin organizirao jednu stalnu satniju od 80. momaka koja vrši sigurnosnu*

⁵² „Narodna straža“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 23. XI. 1918., 3., „Hrvatski sokol u Bjelovaru“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 16. XI. 1918., 3.

⁵³ „Okonjeni redari“, *Nezavisnost*, 16. XI. 1918., 3.

⁵⁴ „Mjesečni sajam u Bjelovaru“, *Nezavisnost*, 9. XI. 1918., 3.

⁵⁵ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 165., Izvještaj Kotarske oblasti u Gjurjevcu od 12. XI. 1918.

⁵⁶ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., Izvještaj za općinu Kalinovac od 12. XI. 1918.

⁵⁷ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument, dokument br. 169., Izvještaj Kotarske oblasti u Koprivnici velikom županu bjelovarsko-križevačke županije Gavri Gojkoviću od 26. XI. 1918.

službu u gradu“, ali i ovdje se javlja problem financiranja. U gradu se nalazi i 50 srpskih ratnih zarobljenika koji na „opće zadovoljstvo vrše stražarsku službu“, a financiraju se što dobrovoljnim prinosima, što na trošak grada, a dok Francuzi preuzmu kontrolu željeznice i kolodvora u Koprivnici neće trebati više osiguravati kolodvor te će te straže otpasti.⁵⁸

Međutim, na Bilogori su zapažene akcije seljaka koji upadaju u općinske zgrade i pale općinske porezne knjige i zapisnike dužnika, ne bi li se riješili odmjerenih dugovanja.⁵⁹ Iz Grubišnog Polja stiže istog dana vijest da je odred Narodne straže od ovdje raspušten nakon osiguranja mira, te da je zadržano samo 30 ljudi kao pripomoć.⁶⁰ Iz Križevaca stiže obavijest da je stalna četa Narodne straže sastavljena od vojnika starijih godišta te da su dobili „stan i plaću u vojarni sve pod vojničkim zaptom“, a osigurano je i 140 ljudi kao pomoćne građanske čete kojima zapovijeda šest časnika, čime je riješen problem željezničke postaje Križevci, gdje su se do tada dnevno skupljale razne razbojničke bande.⁶¹ Prema spomenici rimokatoličke župe Koprivnički Ivanec 29. listopada je u „9 sati prije podne zeleni kadar zajedno sa ruljom na očigled oružništva, koje je mirno stajalo, porobilo Singerov dućan u Đurđevcu. Odavde su krenuli na kuću odvojetnika Lichtenberga. Skupljena rulja je počela da navaljuje na zgradu, kada se pojavio jedan poručnik, koji je pozvao glavnog kolovođu da odu odavde. Kada to ovaj nije htio, nego se suprostavio, to ga je poručnik na mjestu iz samokresa ubio. Ostala rulja se razbježala (...)“⁶² Međutim usprkos tom nesigurnom i kaotičnom stanju u Koprivnici i okolnim krajevima istog dana jedan kroničar koprivničke Pučke škole je zapisao da su „udareni su temelji novoj državi i narodnom ujedinjenju. I nije bio ni jednog srca u našem narodu, koje ne bi zbog te sreće jače i bujnije zakucalo, nije bilo ni jedne duše koja ne bih udahnula sretnim uzdahom, što se sa narodnog tijela svalio teški kamen“⁶³

⁵⁸ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 174., Gradsko poglavarstvo u Koprivnici velikom županu bjelovarsko-križevačke županije Gavri Gojkoviću od 29. XI. 1918.

⁵⁹ FELETAR, isto, 250.

⁶⁰ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 171., Izvještaj Kotarske oblasti u Grubišnom Polju velikom županu bjelovarsko-križevačke županije Gavri Gojkoviću od 26. XI. 1918.

⁶¹ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 173., Gradsko poglavarstvo u Križevcima velikom županu Bjelovar od 28. XI. 1918., Bogdan KRIZMAN, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918., *Historijski zbornik*, 1957., 1.-4., 112.

⁶² FELETAR, isto, 250.

⁶³ Dragutin FELETAR, Podravina. Prinos gospodarskom razvoju sjeverozapadne Hrvatske., Podravka, Koprivnica, 1973., 202.

Iz Čazme dolazi vijest da je na njenom području potpuna sigurnost te da je organizirana lokalna Narodna straža.⁶⁴ Najviše problema u ustrojavanju Narodne straže i nove vlasti bilo je u Kutini gdje su izgleda u prvi mah pripadnici „zelenog kadra“ preuzeli vlast u postrojbi Narodne straže i vršili pljačke i razbojstva, te je ta straža koja je imala u početku 100 ljudi „biva svaki dan sve manja i manja, jer se pojedinci stavljaju u pritvor, na čiju odredbu i zašto to nije jasno. Sada straža broji 15 ljudi, koji će se također maknuti jer se za neke predlaže uhapšenje.“⁶⁵

Na području Daruvara nastali su najopasniji problemi, gdje je doslovce cijelo područje bilo pod „opsadom“ pušteno na milost i nemilost „zelenom kadru“. Tako je u mjestu Bastaji seljaštvo uz pomoć nekoliko naoružanih vojnika opljačkalo poštu i nekoliko dućana. U Đulavesi je masa zapalila dvije kuće. Hitno se traži 600 ljudi i mašinske puške jer je čitav kraj ugrožen od „zelenog kadera.“⁶⁶ Često su na udaru bili Židovi koji su se bavili trgovinom. Tako su u Garešnici noću 1. na 2 studeni navalili naoružani vojnici zajedno sa mnoštvom svjetine iz okolnih sela i Garešnice na ovomjesnog trgovca Mavru Kon Dragutina, Janoš Ljudevita, Karla Diamanta i Hermana Bauera te unijatskog svećenika Iliju Radića i trgovca Leopolda Kona u Popovcu i sve dućane opljačkali, a nakon toga kuću Kona i zapalili. Šteta iznosi 500.000 kruna. Radi ovoga je uhićeno 66 osumnjičenika te su po vojništvu upućeni u Bjelovar. Seljaci su tražili ukidanje odluke o maksimiranju cijena poljoprivrednih proizvoda.⁶⁷

Zagrebački list *Židov* piše o događajima u Daruvaru da se je nekoliko dana znalo o pogromima, a nitko ništa nije učinio. „Lupat će se malo po Židovima“.(...) *Tko od inteligencije ne pljačka, stoji po strani, veselo gleda, što se zbiva, bodri pljačkaše povicima i kupuje jeftino ukradene stvari. Plemenitiji imućni nežidovi daju Židovima sklonište za sto kruna preko noći.(...) ne krivite narod, koji nije gori od drugih. Progovorila je njegova trula, opaka „inteligencija.“*⁶⁸ U Daruvaru su i pripadnici Narodne straže zahtijevali od Narodnog vijeća Daruvar da iz njihovih redova izbace Židove jer su oni „jedna paklena masa ljudi“ i da vrate oružje.⁶⁹ Zbog tih događaja

⁶⁴ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 175., Kotarska oblast u Čazmi velikom županu Gavri Gojkoviću od 29. XI. 1918.

⁶⁵ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. fasc. Bjelovar, kutija 10., dokument 176., Kotarska oblast u Kutini velikom županu Gavri Gojkoviću od 1. XII. 1918.

⁶⁶ Bogdan KRIZMAN, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918., *Historijski zbornik*, 1957., 1.-4., 112.

⁶⁷ Josip VIDMAR, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., *Arhivski vjesnik*, Zagreb, 1958., svezak 1., 114., Stjepan BLAŽEKOVIĆ, Bjelovar, SIZ kulture, Bjelovar, 1985., 35.

⁶⁸ „Pljačkanja“, *Židov*, 1. XII. 1918., 4.

⁶⁹ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18., kutija 15., fasc. Daruvar, (bez broja – dalje b.b.) Izvještaj od 7. XI. 1918.

Odbor Narodnog vijeća Daruvar polijepio je po gradu velike plakate sa natpisom „Narode!“ u kojem stoji da „ neka prestanu otimačine tudjeg krvavo stečenog imetka, jer krivci neće izmaći ma kada zasluženoj kazni.“⁷⁰

I u Bjelovaru se loše gledalo na židovsku zajednicu, o čemu je pisao i *Tjednik bjelovarsko-križevački* vrlo oštro i sa prijetnjom jer židovska bogoslovna općina drži da je dovoljno izvjesiti hrvatske trikolore na hramu „dok se i dalje vjerske funkcije i obredi vrše na njemačkom jeziku. Ovako dalje ne smije ići, jer što se do sada pod jarmom trpilo, ubuduće narod SHS neće podnipošto trpiti (...) mi vjerujemo da je židove novo doba zateklo neočekivano, jer pak znadu za opravdano ogorčenje, koje zbog njihove dosadanje uloge vlada proti njima, moraju se zahtjevima narodnim pokoriti, dok je vrijeme.“⁷¹ Donosi se i jasna poruka u kojoj postoji jasan antisemitizam „da onaj tudjinac, komu naš jezik i naše svetinje ne prijaju, neka seli onamo, kuda ga srce vuče.“⁷² I iz Garešnice javljaju 25. studenog da je garešnička Narodna straža zatajila, jer je po mnijenju ove oblasti zaražena boljševizmom, pa su mnogi od njih sudjelovali u posljednjim pljačkama u mjestu Garešnici.⁷³

Sve te vijesti su govorile da Narodno vijeće SHS zapravo i ne može mijenjati raspoloženje hrvatskih seljaka. Prema mnogim izvorima utjecaj Narodnog vijeća jedva da je prelazio okvire gradova. Osim toga, njegova vlast je potkopavana i iz drugog pravca, u sredinama gdje je većinsko stanovništvo bilo srpsko ili tamo gdje su je srpska inteligencija i hrvatski unitaristi preuzeli vlast u pojedinim mjestima, namećući svoju varijantu „*ujedinjenja*“ sa Kraljevinom Srbijom, koje je najbolji primjer Nova Gradiška, u kojoj se osniva Narodno vijeće pod dominacijom srpskih elemenata, koji potiskuju i minoriziraju vlast Države Slovenaca, Hrvata i Srba, postavljajući na vodeća mjesta u gradu pouzdane elemente.⁷⁴

Tjednik bjelovarsko-križevački daje punu pozornost onim elementima koji su protiv „*današnje stvarnosti*“ osuđujući njihovo djelovanje kao protunarodno i izdajničko. Ne vjerujte onima „*koji govore da su Hrvati prodani Srbima, sada*

⁷⁰ HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18. kutija 15., Sabirni arak, Daruvar, Proglas „Narode“ odbora Narodnog vijeća Daruvar od 27. X. 1918.

⁷¹ „Židovska bogoštovna općina u Bjelovaru i hrvatski jezik“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 3.

⁷² „Židovi i hrvatski jezik“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 9. XI. 1918., 3.

⁷³ Bogdan KRIZMAN, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918. , Historijski zbornik, 1957., 1.-4.,143.

⁷⁴ Mira KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Burni dani u Novoj Gradiški od 27. listopada do 1. prosinca 1918. godine, *Zlatna dolina – Godišnjak Požeštine*, Požega, 1997., 77.-97.

će Srbi zagospodariti, Srbin će biti gospodar, a Hrvat potlačivan kao i do sada (...) jednom riječju nestaje Hrvatske, ona se utopila u Velikoj Srbiji.(...)“. U istom članku se daje i odgovor „Sad zašto mi Hrvati ne osnivamo posebne hrvatske države? Odgovor se nameće sam po sebi. Jer to od nas zahtjeva bratski i slavenski osjećaj, da budemo sva tri brat na okupu, a ne svaki za sebe (...). Nema tu jačeg ni boljeg, već su tu tri ravnopravna brata“.⁷⁵ Međutim, već u istom članku se pojavljuje ova konstatacija: „Mi, Hrvati uostalom sami ne odlučujemo hoće li biti republika ili kraljevina SHS. Moramo računati sa braćom u Srbiji, koji imadu baš o tom pitanju glavnu riječ, jer su oni za naše oslobodjenje jako mnogo učinili.(...) bolje da se pokorimo većini i da ne diramo raspredanjem ovog pitanja u osjećaje braće Srba – ne dopustimo frankovcima, koji žele na taj način u narodu posijati razdor (...).“⁷⁶ Još i prije osnivanja nove države list *Nezavisnost* prenio je govor gradskog načelnika Laskara koji je upozoravao građane Bjelovara da je svaka nedolična izjava protiv Srbije i kralja Petra Karađorđevića kažnjiva, jer „bilo tko kakovog mu dragog političkog uvjerenja, svaki tko se nedolično o ličnosti Njegova Veličanstva kralja Petra Karagjorgjevića izjavi ili uzpostupa, biti će priveden zakonitoj kazni.“⁷⁷

Kao primjer ovih navoda zanimljiv je slučaj župnika Jurja Tomca iz općine Vojni Križ u Bjelovarsko-križevačkoj županiji protiv kojega je sredinom prosinca 1918. godine napravljena prijava da u svojim propovjedima govori da „ne pristaje uz kralja Petra.“ U prijavi se rekonstruira Tomčevu propovijed, u kojoj se ovaj usprotivio ujedinjenju sa Kraljevinom Srbijom tvrdeći da su to namjere viših krugova, „hrvatske gospode“, koja „nijesu nikada radila za narod nego proti naroda. Ovaj put im to ne će uspjeti, jer će si sam seljak urediti stvar kako bude on htio“. Uskoro je po naredbi kotarskog predstojnika u Čazmi župniku Tomcu zabranjeno „obdržavanje polnički budući da bi u noći bio ugrožen javni red i mir.“⁷⁸

Tjednik *bjelovarsko-križevački* se po nalogu Narodnog Vijeća Bjelovar požurio da objasni narodu „Aferu Lipošćak“ u kojoj je taj general austro-ugarske vojske kao običan „vampir“ i sluga pokojne Austrije planirao uhititi i onemogućiti čitavo Narodno Vijeće u Zagrebu. No djelo mu nije prošlo i našao se onkraj brave sa svojim pomagačima. No to nisu svi naši protivnici.“⁷⁹ Tjednik

⁷⁵ „Srbi i Hrvati u državi SHS“, Tjednik *bjelovarsko-križevački*, 23. XI. 1918., 1.-2.

⁷⁶ Isto.

⁷⁷ „Grajani“, *Nezavisnost*, 30.XI. 1918., 1.

⁷⁸ Ivica MIŠKULIN, Župnik Juraj Tomac i vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, *Croatia Christiana Periodica*, vol. 55., Zagreb, 2005., 185.-208. O daljnjem postupanju sa župnikom Tomcem i njegovim političkim djelovanjem vidi u ovom radu.

⁷⁹ „Vampir“, Tjednik *bjelovarsko-križevački*, 30. XI. 1918., 2. Tomislav ZORKO, Afera Lipošćak, *Časopis za suvremenu povijest*, 3., 35., 2003.,887.-903. Prema Zorku afera Lipošćak je „izmišljena afera“

ukazuje i na djelovanje Stjepana Radića i njegove HPSS koji slavi propalu Austriju i „pjeva „Deset puka sviju rasa – Habsburgu je bedema jak“ na početku rata, te svojim djelovanje ometa rad Narodnog vijeća i radi smutnju (...) prelazi iz jednog extrema drugi pa bi i svoje republikanstvo dao za bakšiš.(...) Treba pokazati toj dvojci „Lipoščaku i Radiću i tkz. republikancima koji sa njima šuruju da je narodna vojska spremna za obranu našeg teritorija (...) i od svih vampira.“⁸⁰ Nezavisnost javlja da se po svemu sudeći taj pokušaj udara trebao dogoditi za vrijeme velike skupštine seljačke stranke Stjepana Radića u Zagrebu.⁸¹ Već u novom broju *Nezavisnosti* sve dvojbe su otklonjene, stvorena je nova država Jugoslavija „nakon tolikih godina patnji i stradanja, što su ih pretrpjeli svi Južni Slaveni. Zatrpana je jednom za vazda ona prepreka koja je dijelove našeg jedinstvenog naroda dijelila na političke i historijske granice.“ Zanimljivo da se prenosi u istom članku prenosi i brzojav hrvatskog bana u kojem stoji da u toj „Jugoslaviji prema našoj želji, federativnoj i demokratskoj, treba da zadovoljno žive ko složna i iskrena braća, Hrvati, Srbi i Slovenci – u svim parlamentarnim, ustavnim i demokratskim pravima.“⁸²

Dan ujedinjenja grad Bjelovar je dočekaio okićen hrvatskim i srpskim trobojkama, a ujedno je organiziran i dobrotvorni koncert za postradalu „nam braću u Srbiji“.⁸³ Istoga dana kada je osnovana nova država *Tjednik bjelovarsko-bilogorski* javlja jednu tužnu vijest da je županijski tajnik Matija Babić primio obavijest da je njegov sin linijski poručnik „Zlatko Babić, preminuo 1. XII. 1918. u 8 sati na večer od tifusa. Mlada jugoslavenska mornarica gubi u njemu odličnog člana, izvrsnog druga, cijenjenog časnika i prijatelja. (...) Tješio vas i vašu poštovanu obitelj dragi Bog. Admiral Prica, povjerenik mornarice.“⁸⁴

inscenirana kao sredstvo pritiska na onaj dio članova NV SHS koji se još dvoumio da li da se pristupi stvaranju zajedničke države sa Srbijom i Crnom Gorom bez ikakvih uvjeta, a sve uoči sudbonosnih sjednica Središnjeg odbora NV SHS 23. i 24. studenog. Sudski postupak protiv generala Lipoščaka nije proveden, a on je ubrzo pušten iz zatvora. „Aferu“ je pokrenuo krug oko Svetozar Pribičevića koji je bio za bezuvjetno ujedinjenje sa Srbijom i Crnom Gorom.

⁸⁰ Isto. 3. Branka BOBAN, Stjepan Radić u vrijeme prvog svjetskog rata, Alineja, Zagreb, 2006., Ista, Stjepan Radić i Država SHS, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 26., 1994., 219-236. Stjepan Radić je u to vrijeme nakon svoje prohabsburške faze koja je trajala do kraja 1917. godine, postao veliki pristalica federalističko-republikanskog uređenja nove države, te u to vrijeme drži velike skupštine u Zagrebu gdje se zalaže za takvo ustrojstvo nove države. Međutim ti skupovi su bili jako čuvani, a pristaše HPSS koji su bili naoružani je hitno razoružavala Narodna straža grada Zagreba, te ih rastjerala „pucnjima u zrak“.

⁸¹ „Zavjera carskih oficira“, *Nezavisnost*, 30.XI. 1918., 2.

⁸² „Jugoslavija“, *Nezavisnost*, 7. XII. 1918., 2.

⁸³ „Bjelovar svečano okićen“, *Nezavisnost*, 7.XII., 3., „Dobrotvorni koncert za postradalu braću u Srbiji“, *Nezavisnost*, 7. XII. 1918., 3.

⁸⁴ „Zlatko Babić“, *Tjednik bjelovarsko-križevački*, 7. XII. 1918., 3.

4. ZAKLJUČAK

Burni dani u Bjelovaru i okolici tokom mjeseca listopada 1918. godine nesumnjivo su pokazali da je hrvatski narod sa olakšanjem i radošću, ali i dvojbama i sumnjama dočekaio raspad Austro-Ugarske i stvaranje nove države, najprije Države Slovenaca, Hrvata i Srba, a zatim i Kraljevinu Srba, Hrvata i Slovenaca. Glavnu vlast u to vrijeme u Bjelovaru u Odboru Narodnog vijeća Bjelovar te u strukturama županije Bjelovarsko-križevačke su držali predstavnici Hrvatsko-srpske koalicije, pretežno Srbi te Hrvati unitarističkog usmjerenja. Odbor Narodnoga vijeća Bjelovara poslušno je donosio i pratio sve mjere i odluke Narodnog vijeća u Zagrebu i većinom radio na stvaranju povoljne sigurnosne situacije na području Bjelovarsko-križevačke županije i grada Bjelovara, šireći i stvarajući nove mjesne ogranke, te oštro kažnjavajući pokretače nemira i pljački, tražeći „spasonosnu“ pomoć srpske vojske. Socijalni „vakum“ i raspad vlasti koji se je stvorio tokom studenog 1918. godine na području sjeverne Hrvatske, grada Bjelovara i Bjelovarsko-križevačke županije otvorio je prostor seljačkim masama za pokušaj ispravljanja dotadašnjih velikih društvenih i socijalnih razlika, što se manifestiralo u velikim pljačkama veleposjedničkih imanja, trgovačkih radnji, te napada na općinske zgrade radi obračuna sa činovnicima koji su u prošlosti maltretirali seljake raznim porezima i nametima. Osim toga primarnog zadatka na smirivanju stanja, može se primjetiti da je djelovanje Odbora Narodnog vijeća Bjelovara bilo usmjereno i protiv bilo kakvih republikanskih „zastranjenja“ koja su bila znatno prisutna u seljačkoj svijesti, (što dokazuju i proglasi mjesnih odbora što se zalažu da nova država bude uređena na republikanskom „Amerikanskom uzoru“, a i uspjeh HRSS Stjepana Radića na širenju republikanskog programa u sjevernoj Hrvatskoj samo dvije godine poslije), jer su takve pojave po Odboru smatrane protunarodne, pažljivo bilježene i sankcionirane. Uglavnom može se potvrditi da je svoju ulogu Odbor Narodnog vijeća Bjelovara odigrao do kraja, omogućujući stvaranje nove države Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, iako je vjerovatno većina njegovih pripadnika gajila idealističke ambicije o „ravnopravnosti sviju triju plemena velike Jugoslavije“ te nije ni slutila da je otvorila put prema državi u kojoj će uskoro zavladatai teror i velikosrpska diktatura.

LITERATURA

1. ANTIĆ, Ljubomir, Prvi svjetski rat i Hrvati, *Hrvatska revija*, Zagreb, broj 2., 2004.
2. BANAC, Ivo, Nacionalno pitanje u Jugoslaviji, Porijeklo, povijest, politika, Zagreb, 1988.
3. BANAC, Ivo, „I Karlo je o,šo u komite.“ Nemiri u sjevernoj Hrvatskoj u jesen 1918. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 24., Zagreb, 1992.
4. BLAŽEKOVIĆ, Stjepan, Bjelovar, SIZ kulture, Bjelovar, 1985.
5. BOBAN, Branka, Stjepan Radić u vrijeme prvog svjetskog rata, *Alineja*, Zagreb, 2006.
6. BOBAN, Branka, Stjepan Radić i Država SHS, *Radovi Zavoda za hrvatsku povijest*, 26., 1994.
7. BOBAN, Ljubo, Kada je i kako nastala Država Slovenaca, Hrvata i Srba, *Časopis za suvremenu povijest*, 24., 3., Zagreb, 1992.
8. BUDISAVLJEVIĆ, Srđan, Stvaranje Države Srba, Hrvata i Slovenaca, JAZU, knjiga 2., Zagreb, 1958.
9. ČULINOVIĆ, Ferdo, Odjeci Oktobra u jugoslavenskim krajevima, Izdavačko poduzeće „27. srpanj“, Zagreb, 1957.
10. FELETAR, Dragutin, Podravina. Prinos gospodarskom razvoju sjeverozapadne Hrvatske., Podravka, Koprivnica, 1973.
11. HRABAK, Bogumil, Dezerterstvo i zeleni kadar u jugoslavenskim zemljama 1917.-1919., *Zbornik Historijskog instituta Slavonije i Baranje*, 16., Slavonski Brod, 1979.
12. MIŠKULIN, Ivica, Župnik Juraj Tomac i vlasti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, *Croatia Christiana Periodica*, vol. 55., Zagreb, 2005.
13. MUŽIĆ, Ivan, Stjepan Radić u Kraljevini SHS, Zagreb, 1988.
14. KOPRIVICA-OŠTRIĆ, Stanislava, Tito u Bjelovaru, Zagreb, 1978.
15. KOLAR-DIMITRIJEVIĆ, Mira, Burni dani u Novoj Gradiški od 27. listopada do 1. prosinca 1918. godine, *Zlatna dolina – Godišnjak Požeštine*, Požega, 1997.
16. KRIZMAN, Bogdan, Raspad Austro-Ugarske i stvaranje jugoslavenske države, Školska knjiga, Zagreb, 1977.
17. KRIZMAN, Bogdan, „Prevrat“ u Zagrebu i osnivanje „Narodnog vijeća Slovenaca, Hrvata i Srba“ u 1918., *Zbornik Historijskog instituta Slavonije*, Požega, 1968.
18. KRIZMAN, Bogdan, Građa o nemirima u Hrvatskoj na kraju 1918., *Historijski zbornik*, 1-4., 1957.
19. KRIZMAN, Bogdan, Austro-Ugarska diplomacija u danima raspadanja Dvojne Monarhije 1918. godine, *Historijski pregled*, 1., Beograd, 1962.
20. RADIĆ, Stjepan, Seljačka svijest i narodna volja. Put ka seljačkoj republici, Zagreb, 1923.
21. STIPETIĆ, Zorica, Obmane i samoobmane: jugoslavenska integralistička inteligencija u Hrvatskoj 1918.-1941., *Spomenica Ljube Bobana*, Zavod za hrvatsku povijest, 1996.
22. ŠEPIĆ, Dragutin, Italija, Saveznici i jugoslavensko pitanje 1914-1918., Zagreb 1970.
23. ŠIŠIĆ, Ferdo, Dokumenti o postanku Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca 1914.-1919., Zagreb, 1920.

24. VIDMAR, Josip, Prilozi građi za povijest 1917.-1918., *Arhivski vjesnik*, Zagreb, svezak 1., 1958.
25. VUSIĆ, Josip, Bjelovarska gimnazija od 1876. do 1978. godine, *Bjelovarski zbornik*, 7., Matica Hrvatska ogranak Bjelovar, 2006.
26. ZORKO, Tomislav, „Narodna straža“ Narodnog Vijeća SHS za grad Zagreb, *Historijski zbornik*, god LIV., Društvo za hrvatsku povjesnicu, Zagreb, 2001.

Arhivski izvori i novine

1. Hrvatski državni arhiv (dalje HDA), 124., Narodno Vijeće (dalje NV) SHS (1918.-1919. (1920.-1923.), dopisivanje sa Mjesnim odborima (Antunovac – Cvetković), Sekcija za organizaciju i agitaciju (dalje MO (A-C) (SOA), Narodno Vijeće SOA 740/18. fasc. Bjelovar.
2. HDA, MO (A-C) (SOA), NV. SOA 740/18., kutija 15., fasc. Daruvar, (bez broja – dalje b.b.)
3. Stenografski zapisnici Sabora Kraljevine Slavonije, Dalmacije i Hrvatske, VI, Zagreb.
4. *Tjednik Bjelovarsko-križevački*
5. *Nezavisnost*
6. *Židov*

SADRŽAJ

„30 DANA ŠTO SU POTRESLI BJELOVAR“ – ODBOR NARODNOG VIJEĆA GRADA BJELOVARA TOKOM STUDENOG 1918. GODINE

Ovaj rad pokazuje na temelju arhivske građe i novina, te ostale literature kako su grad Bjelovar i okolica dočekali raspad Austro-Ugarske krajem 1918. godine, što je bio uzrok otvaranju mnogih nagomilanih političkih, društvenih i socijalnih problema što su stajali u „sjeni rata“. U tom vremenu „interregnuma“ kada su anarhija i kaotičnost u kombinaciji sa velikim zanosom i raspoloženjem bile prisutne u Hrvatskoj, one su i najbolji su prikaz okolnosti u kojima se stvarala nova Država Slovenaca, Hrvata i Srba, kasnije Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca. U takvoj složenoj situaciji kada u ostacima bivše vojske jačaju republikanska raspoloženja, rasplamsava se razbojništvo i nasilje, Narodno vijeće Države SHS i njegovi lokalni odbori nastojali su osigurati stabilnost i sigurnost u granicama svojih mogućnosti. Poticali su osnivanje ogranaka narodnih straža u svakom većem naselju, sve u cilju da se prijelaz u novo društveno i političko stanje izvrši što bezbolnije i sigurnije po imovinu i živote građana. Treba izdvojiti da su u političkoj praksi nove vlasti gušile sve one političke pravce koji nisu slijedile dominantni pravac tadašnje hrvatske politike i Narodnog vijeća SHS – jugoslavenstvo.

Ključne riječi: Država Slovenaca, Hrvata i Srba; Odbor Narodnog vijeća Bjelovar; anarhija; socijalni problemi; republikanstvo; politički zanos.

SUMMARY

“30 DAYS THAT SHOCKED BJELOVAR” – THE NATIONAL COUNCIL COMMITTEE OF THE CITY OF BJELOVAR DURING NOVEMBER OF 1918

On the basis of archive materials and newspaper articles as well as other literature, the author demonstrates in this paper how the city of Bjelovar and its surrounding faced the dissolution of the Dual Monarchy at the end of 1918, which was followed by number of political and social problems. Anarchy and chaotic climate coupled with huge enthusiasm and spirit illustrate the circumstances in which the new State of Slovenians, Croats and Serbs was being created, which was subsequently transformed into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. In that turbulent situation while the army, penetrated by republican mood, was collapsing, the robberies and violence were growing rapidly. The National Council of the State of SCS and its local Committees attempted strongly to assure stability and security. They supported establishment of branches of national watch in every larger village in order to make the transition into the new social and political order as painless and as safest for the lives and property of their citizens as possible. It has to be pointed out that in the political practice of the new government all those political streams which did not follow the dominant stream of the then Croatian politics and the politics of the State of the SCS National Council – the pro-Yugoslav policy, were extinguished.

Keywords: The State of Slovenians, Croats and Serbs; the National Council Committee of Bjelovar; anarchy; social problems; republicanism; political enthusiasm.